

**DOĞAL KAYNAKLARIN VE ÇEVRENİN
KORUNMASINDA ÖNEMLİ BİR TEHDİT**

UNSURU:

**EKOLOJİK BUNALIM VE SORUNUN
KAPİTALİZM'DEN KAYNAKLANAN
SONUÇLARININ DÜNYANIN
GELECEĞİNE ETKİLERİ**

Arş.Gör.İsmail GÖKDAYI

Süleyman Demirel Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dünyadaki tüm toplumların varlık nedenleri tektir; yaşamlarını sürdürmek ve gelecekte de bu varlıklarını sürdürebilecek önlemleri alarak, bu amaca ulaşabilmek için ne gerekiyorsa yapmaktır. Ancak, dünyadaki birçok uygarlığın bu amacına ulaşabildiği söylenemez. Örneğin; dünyadaki diğer uygarlıklara göre oldukça belirgin izler bırakan Mısır'daki uygarlık bu amacına ulaşamamıştır. Yine Amerika kıtasındaki İnka, Aztek ve Maya Uygarlıkları, Mezopotamya'da Asurlar, Anadolu'da Etiler, Frikyalılar, İyonyalılar, Urartular ve Lidyalılar da günümüze birkaç tarihi kalıntının dışında başka birşey ulaştıramamışlardır.

Toplumsal değişim dünyadaki tüm toplumlar için kaçınılmazdır. Ülkeler arasındaki farklılıklar, rekabet ve mücadeleleri, dinsel ve etnik özellikleri bu değişimin önemli etkenleri arasında sayılabilir. İnsanların, özellikle liberal ekonomik düzen içindeki Kalvinist düşüncenin egemen olduğu Batı toplumlarının refah ve gelişme uğruna dünyayı büyük bir sanayi kompleksi haline getirmesi sonucu; günümüzde dünyanın birçok yerindeki ekolojik bozulmaların nedenini oluşturan temel sorunlara yol açan uygulamalarına neden olmuştur.

Gelişmiş endüstriyel toplumlarla az gelişmiş ya da hiç gelişmemiş diğer toplumlar arasında kişi başına düşen milli gelir farklarının olağanüstü boyutlarda bulunması; sağlık, eğitim, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında, üretilmesinde ve tüketilmesinde görülen aşırı farklar; çevresel bozulmaların ve kirliliğin oluşturulmasındaki etkileri de göz önüne alındığında; endüstriyel toplumların az gelişmiş ya da gelişmemiş toplumlara karşı haksız bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Tablo 1’de dünyada kişi başına düşen yıllık milli gelir dağılımları verilmektedir.¹

Avrupa’da Reformlar ve Rönesans ile başlayan değişim, coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa’nın skolastik düşünceden mekanistik düşünceye² geçişini getirmiştir. BACON, DESCARTES ve NEWTON’la şekillenen Mekanistik düşünce ile; insanı doğanın bir parçası gören

¹ SADIKLAR, Cafer Tayyar. **İkibinli Yıllar Dünya ve Türkiye**, Kültür Bakanlığı Yayın no:1720, İkibinli Yıllar Dizisi:1, 1995, Ankara, s.26

² Mekanistik düşünce; günlük yaşamda manevî ve dinsel öğeler yerine, maddî ve aklı unsurları ön plana çıkaran, deneysel olarak sonucu ispatlanmamış herşeyi reddeden, Francis BACON’un antik Yunan düşüncesine yaptığı eleştiriyle başlayan; tanrı merkezli bir dünyadan insanı herşeyin merkezi ve aklı en üstün varlık olarak gören René DESCARTES’in şekillendirdiği ve ünlü fizikçi İsaac NEWTON’un bilimsel çerçevesine oturttuğu ve günümüz kapitalist toplumlarının temel felsefesini oluşturan düşüncedir.

inaniş yerini, insanı doğanın tek egemen unsuru gören Kalvinist anlayışa terk etmiştir.³

TABLO -1: DÜNYADA KİŞİBAŞINA ORTALAMA YILLIK MİLLİ GELİR DAĞILIMI (1990'LI YILLAR)

KİŞİBAŞINA MİLLİ GELİR (\$)	ÜLKELER	NÜFUS
Çok zengin ülkeler 25.000'den fazla	İsviçre, Japonya, Finlandiya, Lüksemburg, Kanada, Avustralya...	136.000.000
Zengin ülkeler 20.000-25.000 arası	ABD, Almanya, İsveç, Danimarka, Norveç v.b..	373.000.000
Durumu iyi olan ülkeler 10.000-20.000 arası	Fransa, Avusturya, Hollanda, İngiltere, İspanya, Singapur, İsrail ..	281.000.000
Orta sınıf ülkeler 2.500-10.000 arası	İrlanda, Yunanistan, G.Kore, S.Arabistan, Rusya, G.Afrika....	645.000.000
Yoksul ülkeler 500-2.500 arası	Latin Amerika , Türkiye, Mısır, Romanya, Macaristan. Filipinler v.b..	1.007.000.000
Çok yoksul ülkeler 500'den az	Afrika ülkeleri, Bengaldeş, Hindistan, Vietnam....	2.828.000.000

Kaynak: SADIKLAR, s.26

Bu arada giderek güçlenen burjuva sınıfının ihtiyaç duyduğu malların temin edilebilmesi için burjuvaların desteği ile coğrafi keşifler

³ RIFKIN Jeremy-HOWARD Ted. **Entropi, Dünyaya Yeni Bir Bakış**, Çev: Hakan OKAY, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, s.26-28
BALCI, Ersin. **İlerlemenin Öteki Yüzü**, Ağaç Yayınları-Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul, 1992, s.31
WALTERS, J.Donald. **Modern Düşüncenin Krizi Anlamsızlık Sorununa Çözümler**, Çev: Şahabeddin YALÇIN, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.23-32

başlatılmıştır. Coğrafi keşiflerin etken faktörünü oluşturan doğaya ve diğer insanlara egemen olma isteği, Avrupa'da etkisini giderek kaybeden Kilise'nin gücünü tekrar kazanma amacıyla verdiği destekler ile Avrupalıları yeni kıtaların ve yeni doğal kaynakların keşfine yönlendirmiştir. Coğrafi keşiflerin bugünkü çevresel sorunlarla olan temel ilişkisi bu noktadan sonra başlamaktadır. Keşiflerle; bir yanda keşfedilen yerlerdeki insanların birçoğu acımasızca öldürülerek, ellerindeki doğal kaynakları yağmalanmış ve sahip oldukları servetlerin Avrupa'ya aktarılması ile kapitalizmin temelini oluşturan servet birikiminin ana kaynakları oluşturulmuş; diğer yandan da yüzyıllar boyunca sürdürülen sömürgecilik politikaları ile bu toplumlar her yönüyle Avrupa'ya bağımlı hale getirilmişlerdir.⁴ Kapitalizmin servet kaynağının oluşturulması ile başlayan sanayileşme çabaları 200 yılı bulan bir süreçten ve iki dünya savaşına neden olduktan sonra⁵ günümüzdeki şeklini almıştır. Günümüzde ekonomik kalkınma çabalarının hemen hemen tüm dünya ülkeleri tarafından birincil amaç olarak benimsenmesi ile birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun bir kalkınma çabası gözlenmektedir. Bu anlamda tüm dünya ülkeleri sınırı belli olmayan bir kalkınma hamlesine girişmişlerdir. Kalkınma için gerekli olan malların üretimi, sınırsız olarak kabul edilen doğadan yoğun bir kullanımla mümkün olmaktadır. Ancak, günümüzde doğanın kaynaklarının sınırsız olmadığı, aksine madenler ve fosil yakıt kaynaklarının böyle giderse kısa bir zaman sonra tükenebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Tablo 2'de yenilenemeyen enerji kaynaklarının tahmini olarak tükenme süreleri verilmektedir.⁶

⁴ HARRISON,Paul. **3. Dünyanın Batılılaştırılması**, Çev: Cevdet CERİT, 2.baskı, Pınar Yayınları, İstanbul,1991, s.28-46

⁵ I. ve II. Dünya Savaşları, ülkelerin ekonomik üstünlüklerini birbirlerine kabul ettirme çabalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

⁶ (TÜSES) KULELİ, Ömer-SONAT Arslan. **Türkiye'de Çevre**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye'nin Sorunları Dizisi:13, İstanbul, 1995, s.19

TABLO -2: YENİLENEMEYEN ENERJİ KAYNAKLARININ TAHMİNİ TÜKENME SÜRELERİ

KAYNAKLAR	Bugünkü tüketim düzeyi % 50 daha az artarsa, tahmini tükenme hızı		Bugünkü statik kullanımla rezervlerin tükenme süresi	
	Yıl	azalma hızı %	Min. süre	Max. Süre
Petrol	30	2.90	22	62
Demir	216	2.95	68	98
Bakır	60	2.94	35	43
Aliminyum	1.199	4.29	94	154
Fosfat	1.659	5.17	88	148

Kaynak: (TÜSES) KULELİ-SONAT, s.19

Günümüzde yaşanan ekolojik sapmaların tüketimle olan doğrudan ilişkisi gözönüne alındığında, endüstriyel toplumların tüketim normlarının dünyanın diğer kısımlarında yaşayan insanların tüketim normlarından oldukça fazla olduğu görülmektedir. Tablo 3’de dünyada genel olarak kaynak tüketiminin dağılımı, Tablo 4’de ise bu tüketime bağlı olarak ülkelerin dünya kirlenmesine olan etkileri verilmektedir.

TABLO -3: DÜNYADA GENEL OLARAK KAYNAK TÜKETİMİNİN DAĞILIMI (1980-1982)

MAL	Kişibaşına Tüketim Ünitesi	Gelişmiş Ülkeler (Toplam Nüfusun % 26'sı)		Gelişmekte Olan Ülkeler (Toplam Nüfusun % 74'ü)		Kişi Başına Tüketim Oranı
		Dünya tüketiminde Oranı (%)	Kişi Başına Tüketim	Dünya Tüketiminde Oranı (%)	Kişi Başına Tüketim	
Besin						
Kalori	Kcal/gün	34	3.395	66	2.389	1.421
Protein	gms/gün	38	99	62	58	1.706
Yağ	gms/gün	53	127	47	40	3.175
Kağıt	Kg/yıl	85	123	15	8	15.375
Çelik	Kg/yıl	79	455	21	43	10.581
Diğer metaller	Kg/yıl	86	26	14	2	13.000
Ticari enerji	mtce/yıl	80	5.8	20	0.5	11.600
Dünya Ortalaması *		65	618.28	35	363.57	8.123

Kaynak: Türkiye Çevre Vakfı. Ortak Geleceğimiz, s.60

* Dünya ortalaması aritmetik ortalama olarak alınmıştır.

Tablo 3'den de açıkça görülebileceği gibi toplam dünya nüfusunun % 26'sını oluşturan gelişmiş ülkeler, toplam tüketimin % 65'ini yapmaktadırlar. Buna karşılık toplam dünya nüfusunun % 74'ünü oluşturan diğer ülkelerin toplam tüketimdeki payı ise % 35 olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin tüketim türlerini ağırlıklı olarak sanayi malları oluştururken, diğer ülkeler ağırlıklı olarak besin maddeleri tüketmektedirler. Tablo 4'de ülkelerin tüketime bağlı olarak dünya kirlenmesine olan etkileri verilmiştir. Sıralama, kişi başına düşen emisyon miktarları gözönüne alınarak yapılmıştır. Ayrıca, 30 ülkenin dünyayı kirlenme dereceleri son sütuna verilmiştir. Tabloda özellikle kapitalist düzene sahip olan ve endüstriyel gelişmesini büyük oranda tamamlayan gelişmiş ülkelere dikkat etmek gereklidir.⁷

Kapitalizmin etkisiyle önümüzdeki yüzyılın öncelikli ve önemli sorunlarının oluşabileceğine dair sinyaller günümüzde belirlemektedir. Bu sorunlar;⁸

1. Su
2. Nüfus ve yerleşme sorunları,
3. Besin ve su ihtiyacının karşılanamaması,
4. Biyolojik çeşitliliğin azalması,
5. Enerji ve doğal kaynaklar darboğazına girilmesi,
6. Kitle sağlık sorunları,
7. Atıklar,
8. Yoksulluk,
9. Savaşlar ve toplu ölümlerdir.

⁷ TÜRKOZ, İ.Orhan. "Dünyayı Kim Kirleniyor?", **Standart Dergisi-Çevre Özel Sayısı**, Mayıs-1995, s.42

⁸ GÖKDAYI, İsmail. **Çevre Sorunlarının Geleceği ve Sorunların Çözümünde İzlenebilecek Dünya ve Türkiye Ölçekli Politikalar**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Aralık-1995, s.67-88

Tüm dünyada çeşitli boyutlarıyla artarak devam eden bu sorunlar, önümüzdeki yüzyılda (kaynakların ekosistemlere dayalı olması nedeniyle) bir “**ekolojik bunalım**”ın oluşabileceğine dair ciddi endişeler doğurmaktadır. Bunalımın temeli ekolojik kaynaklara bağımlı (özellikle suyun ve besin türlerinin kıt bulunduğu) toplumlarda daha da yoğun olarak hissedilecektir. Bunun yanında; özellikle kapitalleşme sürecini sömürge kaynaklar ile tamamlayan gelişmiş ülkelerde, bunalımın etkisinin diğer ülkelere göre daha az etkili olabileceği söylenebilir. Bunalım; kaynaklarını gelişmek uğruna tüketmek zorunda olan ve dünya nüfusunun % 74’ünü oluşturan üçüncü dünya ülkelerinde⁹ yoğunlaşacaktır.

TABLO - 4: ÜLKELERİN DÜNYA KİRLENMESİNE OLAN ETKİLERİ

Ülke Adı	kişibaşına emisyon sıralaması	CO ₂ 1.000 ton	methan 1.000 ton	CFC 1.000 ton	dünya emisyonundaki payı (%)	toplam emisyona göre dünya sıralaması
Laos	1	71.000	430	M.D.	0.6	30
B.a.e.	2	16.000	88	1	0.2	
	3					
Bahreyn	4	3.600	81	0	0.0	
Altın Sahilleri	5	99.000	220	1	0.9	22
Lüksemburg	6	2.600	8	0	0.0	
ABD	7	1.400.000	40.000	190	17.3	1
Avustralya	8	72.000	5.400	13	1.0	20
Kanada	9	130.000	4.500	21	1.6	13
Trinidad-Tobago	10	5.200	520	0	0.1	
Singapur	11	13.000	7	2	0.1	
Kuveyt	12	9.300	210	1	0.1	
Almanya	13	300.000	4.200	66	3.8	6
SSCB	14	1.200.000	35.000	110	13.6	26
Ekvator	15	51.000	350	1	0.5	
Myanmar	16	110.000	23.000	M.D.	1.9	10

⁹ **Üçüncü dünya kavramı**; gelişmiş Batı toplumlarının dünyaya bakış açılarını göstermesi bakımından ilginç bir tanımlamadır. Neye göre üçüncü dünya diye sordüğümüzde; Batı toplumlarının coğrafi durumlarına göre böyle bir tanımlamanın yapıldığı söylenebilir. Tıpkı; az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, Uzakdoğu, Yakındoğu, Ortadoğu, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, gibi...Bu tanımlamaya göre birinci dünya; gelişmiş kapitalist toplumlar, ikinci dünya ise; eski Doğu Bloku ülkeleri, üçüncü dünya ise; bunların dışında kalan diğer toplumlar olarak algılanmaktadır.

Ülke Adı	kişibaşına emisyon sıralaması	CO ₂ 1.000 ton	methan 1.000 ton	CFC 1.000 ton	dünya emisyo-nundaki payı (%)	toplam emisyonu göre dünya sıralaması
Nikaragua	17	18.000	100	0	0.2	
Danimarka	18	17.000	300	5	0.2	
Paraguay	19	19.000	330	M.D.	0.2	
Liberya	20	11.000	73	0	0.1	
Çekoslovakya	21	70.000	900	2	0.7	23
İngiltere	22	120.000	4.300	51	2.4	9
Malezya	23	75.000	970	2	0.7	27
Yeni Zelanda	24	7.300	1.200	2	0.1	
İrlanda	25	8.800	460	3	0.1	
Belçika	26	28.000	490	9	0.46	
Gabon	27	4.100	190	M.D.	0.0	
Brezilya	28	590.000	9.500	14	5.8	3
Bulgaristan	29	37.000	360	1	0.4	
Finlandiya	30	15.000	200	3	0.2	
Suudi Arabistan	31	50.000	860	4	0.5	
Hollanda	32	36.000	1.300	1.3	0.6	28
Kolombiya	33	120.000	1.600	3	1.1	19
Polonya	34	140.000	2.700	7	1.4	15
Norveç	35	11.000	1.100	1	0.2	
Yunanistan	36	20.000	400	9	0.3	
İtalya	37	110.000	2.200	51	1.8	11
İsviçre	38	12.000	260	6	0.2	
İzlanda	39	640	18	0	0.0	
Madagaskar	40	36.000	960	M.D.	0.4	
Fransa	41	96.000	2.800	50	1.7	12
İsrail	42	9.400	150	3	0.1	
Avusturya	43	16.000	350	5	0.2	
Japonya	44	300.000	4.500	60	7	7
Romanya	45	66.000	1.900	M.D.	0.7	24
İspanya	46	57.000	1.700	35	1.1	18
Güney Afrika	47	85.000	3.700	3	0.9	21
Venezuela	48	49.000	1.600	2	0.5	
Panama	49	6.500	83	0	0.1	
Kostarika	50	7.300	100	0	0.1	
İsveç	51	16.000	290	3	0.2	
Honduras	52	13.000	130	0	0.1	
Portekiz	53	9.700	380	9	0.2	
Macaristan	54	24.000	440	1	0.2	
Peru	55	51.000	380	M.D.	0.5	
Libya	56	9.300	320	M.D.	0.1	
Tayland	57	100.000	7.200	M.D.	1.2	16
Umman	58	2.700	160	M.D.	0.0	
Kongo	59	4.900	23	M.D.	0.0	
K. Kore	60	45.000	1.300	M.D.	0.4	
Meksika	61	160.000	2.600	8	1.6	14
Zaire	62	73.000	320	M.D.	0.7	26

Ülke Adı	kişibaşına emisyon sıralaması	CO ₂ 1.000 ton	methan 1.000 ton	CFC 1.000 ton	dünya emisyo-nundaki payı (%)	toplam emisyonu göre dünya sıralaması
Malawi	63	17.000	74	M.D.	0.2	
Yugoslavya	64	39.000	830	5	0.4	
Surinam	65	610	48	0	0.0	
Bolivya	66	13.000	380	M.D.	0.1	
Moğolistan	67	2.800	280	M.D.	0.0	
Gine	68	11.000	350	M.D.	0.1	
Kıbrıs	69	1.300	7	M.D.	0.0	
Endonezya	70	270.000	10.000	5	2.9	8
Arjantin	71	35.000	4.200	3	0.5	
Kamerun	72	18.000	240	M.D.	0.2	
G. Kore	73	61.000	1.400	3	0.6	29
Barbados	74	280	2	0	0.6	
Guatemala	75	14.000	120	M.D.	0.1	
Sudan	76	30.000	1.300	M.D.	0.3	
Botsvana	77	1.300	100	M.D.	0.0	
Orta Afrika Cumh.	78	3.600	110	M.D.	0.0	
Uruguay	79	1.400	520	0	0.1	
	80					
	81					
Angola	82	11.000	370	M.D.	0.1	
Küba	83	11.000	340	1	0.1	
Zimbabve	84	9.300	320	1	0.1	
Filipinler	85	66.000	2.700	M.D.	0.7	25
Zambiya	86	8.800	130	M.D.	0.1	
Irak	87	14.000	1.100	2	0.2	
Nijerya	88	100.000	3.000	11	1.2	13
Ekvator Ginesi	89	430	1	M.D.	0.0	
Cezayir	90	17.000	1.100	2	0.2	
Arnavutluk	91	3.000	100	M.D.	0.0	
Vietnam	92	53.000	4.100	M.D.	0.6	31
Çad	93	4.700	240	M.D.	0.1	
Lübnan	94	2.500	11	M.D.	0.0	
Türkiye	95	36.000	990	5	0.4	
Somali	96	1.800	820	M.D.	0.0	
Gana	97	9.700	130	1	0.1	
Jamaika	98	1.700	20	0	0.0	
Şili	99	8.000	280	1	0.1	
Papua-Yeni Gine	100	3.300	16	M.D.	0.0	
Nepal	101	9.600	1.400	M.D.	0.1	
Suriye	102	9.100	190	M.D.	0.1	
Moritanya	103	940	150	M.D.	0.0	
Çin Halk Cumh.	104	670.000	44.000	17	7.8	4
Senegal	105	3.800	170	1	0.1	
Guyana	106	480	31	M.D.	0.0	
Tunus	107	4.000	96	1	0.1	
Benin	108	3.000	58	M.D.	0.0	

Ülke Adı	kişibaşına emisyon sıralaması	CO ₂ 1.000 ton	methan 1.000 ton	CFC 1.000 ton	dünya emisyo-nundaki payı (%)	toplam emisyonu göre dünya sıralaması
Ürdün	109	2.800	19	M.D.	0.0	
Mısır	110	23.000	740	5	0.3	
Burkina Faso	111	4.800	190	M.D.	0.0	
Sri Lanka	112	7.600	680	M.D.	0.1	
Hindistan	113	310.000	41.000	0	4.3	5
Dominik Cumh.	114	2.000	160	1	0.0	
Sierra Leone	115	1.600	100	M.D.	0.0	
Fiji	116	160	18	0	0.0	
Mali	117	2.400	330	M.D.	0.0	
El Salvador	118	1.100	64	0	0.0	
Nijer	119	2.000	250	M.D.	0.0	
Gine Bisseau	120	40	85	M.D.	0.0	
Tanzanya	121	6.700	800	M.D.	0.1	
Cibuti	122	84	12	M.D.	0.0	
Bangladeş	123	6.300	7.500	M.D.	0.3	
Togo	124	1.000	36	M.D.	0.0	
Kenya	125	5.000	690	M.D.	0.1	
Swaziland	126	130	29	M.D.	0.0	
Etiyopya	127	9.400	1.500	M.D.	0.1	
Pakistan	128	18.000	3.700	M.D.	0.3	
Fas	129	6.100	330	M.D.	0.1	
Yemen	130	2.700	110	0	0.0	
Mauritis	131	270	4	M.D.	0.0	
Uganda	132	3.300	230	M.D.	0.0	
Afganistan	133	1.900	530	M.D.	0.0	
Bhutan	134	94	44	M.D.	0.0	
Gambiya	135	56	21	M.D.	0.0	
Solomon adaları	136	46	1	M.D.	0.0	
Comoros	137	16	12	M.D.	0.0	
Ruanda	138	710	48	M.D.	0.0	
Haiti	139	310	99	M.D.	0.0	
Brundi	140	420	37	M.D.	0.0	
Cape verde	141	21	2	M.D.	0.0	
	142					
	143					
Toplam		8.232.637	346.244	827		

Kaynak: TÜRKÖZ, s.42'den

Not: Kaynaktaki incelemeye alınan 143 ülkeden; Lesotho, Mozambik, Namibya, İran ve Kampuçya için yukarıdaki bilgilerin mevcut olmadığı görülmüştür. Kişi başına emisyon sıralamasında da; 3, 80, 81, 142 ve 143. sırayı hangi ülkelerin aldığına dair bilgi bulunmadığından bu sıralar boş bırakılmıştır.

M.D.: Mevcut Değil

Tablodan da görülmektedir ki; dünyayı kirletenler endüstrileşmesini tamamlamış kapitalist ülkelerdir.

“İnsanlığın yaşadığı topyekün entropi eko-sosyal sistemin bir ürünüdür. Bu sistemin kendini yeniden üretebilme sınırlılıkları, sürdürülebilir kalkınma modellerinin arayışına vesile olmuştur. Ancak global statüko bu taleplere karşılıklar bulmaya çalışırken, yer yer de direnmektedir. Bu direnişler çok acımasız sonuçlar da doğurmakta ve önceki bütün arayışları, modelleri de anlamsız kılabilmektedir. Dünya kaynaklarının % 80'ine yakın bir bölümünü kullanan ve dünya nüfusunun % 25'lik bir kısmını oluşturan ama global statükonun kök saldıği yerler olan gelişmiş ülkeler, eko-sosyal sistem olarak çevre meselesine yaklaşıldığı zaman, baş sorumluları temsil etmektedirler.”¹⁰

Dünya nüfusunun bugünkü hızıyla artmaya devam etmesi ve kaynakların bugünkü hızıyla tüketilmeye devam edilmesi durumunda, önümüzdeki yüzyılın gündemine çevre ile ilgili olarak iki temel sorun yerleşecektir. Bunlardan birincisi; çevrenin daha da çok kirlenmesi ve tahrip edilmesidir. İkincisi ise; tüketimin artmasına paralel olarak, doğal kaynakların giderek azalması/tükenmesidir.

Dünyada gözlemlenen ve yaşanan çevresel sorunların temelini, kapitalizmin toplumlara aşladığı “sınırsız tüketim olgusu” oluşturmaktadır. Öyleki tüketim için gerekli olan tüm ortamlar hazırlanmakta ve küçük-büyük demeden tüm toplumlar tüketime bağımlı hale getirilmektedirler. Bu amaca yönelik olarak; altyapı çalışmaları devletler tarafından gerçekleştirilmekte, basın-yayın kuruluşları ile de tüketim normları en küçük yerleşim birimine kadar rahatlıkla ulaşabilmektedir.¹¹

Günümüzde doğa ile insan arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine yönelik olarak; kaynağı yine kapitalist toplumlar olan bazı stratejiler ve yaklaşımlar benimsenmeye çalışılmaktadır. Bu stratejiler ve yakla-

¹⁰ ŞEHİSUVAROĞLU, Lütfi. “Newtoncu Medeniyetin Kendini Tatmin Alanı: Çevre”, **Yeni Türkiye Dergisi-Çevre Özel Sayısı**, Temmuz-Ağustos 1995, Ankara, s.79-80.

¹¹ GÖKDAYI, s.50-58

şımlarla, özellikle çevrenin kirlenmesinde kapitalist toplumlara yönelik tepkilerin azaltılması ve dikkatin başka noktalara yönlendirilmesi amacının güdüldüğü söylenebilir.

SONUÇ

İnsanların sonu bilinmeyen bir gelişme dürtüsü içinde yoğun olarak kaynak kullanımından kaynaklanan çevresel sorunlar; gelecekte insanların oldukça önemli miktarlarda parasal kaynaklar ve zaman ayırarak çözmeye çalışacağı, sürdürülebilir ve kaliteli bir yaşamın önündeki ciddi birer engel olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda, dünyanın, çevrenin gelecek sorunlarının çözülmesi konusunda izleyeceği rota önem arz etmektedir.

1987'de "BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu"nun çevre-kalkınma ilişkilerinde benimsediği "sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımı; kaynakların ve çevrenin, günümüzde ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanmasını tehlikeye sokmayacak bir düzeyde kullanımını öngörmektedir. Buradaki temel ilke; kalkınma ve gelişmenin doğadaki kaynakları tüketmeden gerçekleştirilmesine imkân veren politikaların izlenmesidir.

Tahrip olan ve kirlenen çevrenin korunması, yönetilmesi ve kaynakların sürekliliğinin sağlanması konusu, günümüzün önemli tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Bu açıdan 1987'de toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı neticesinde kabul edilen ve doğal kaynaklar ile kalkınma ilişkilerinde denge kurulması olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının günümüzde dünyanın birçok toplumu tarafından kabul görmesi sevindirici bir gelişmedir.

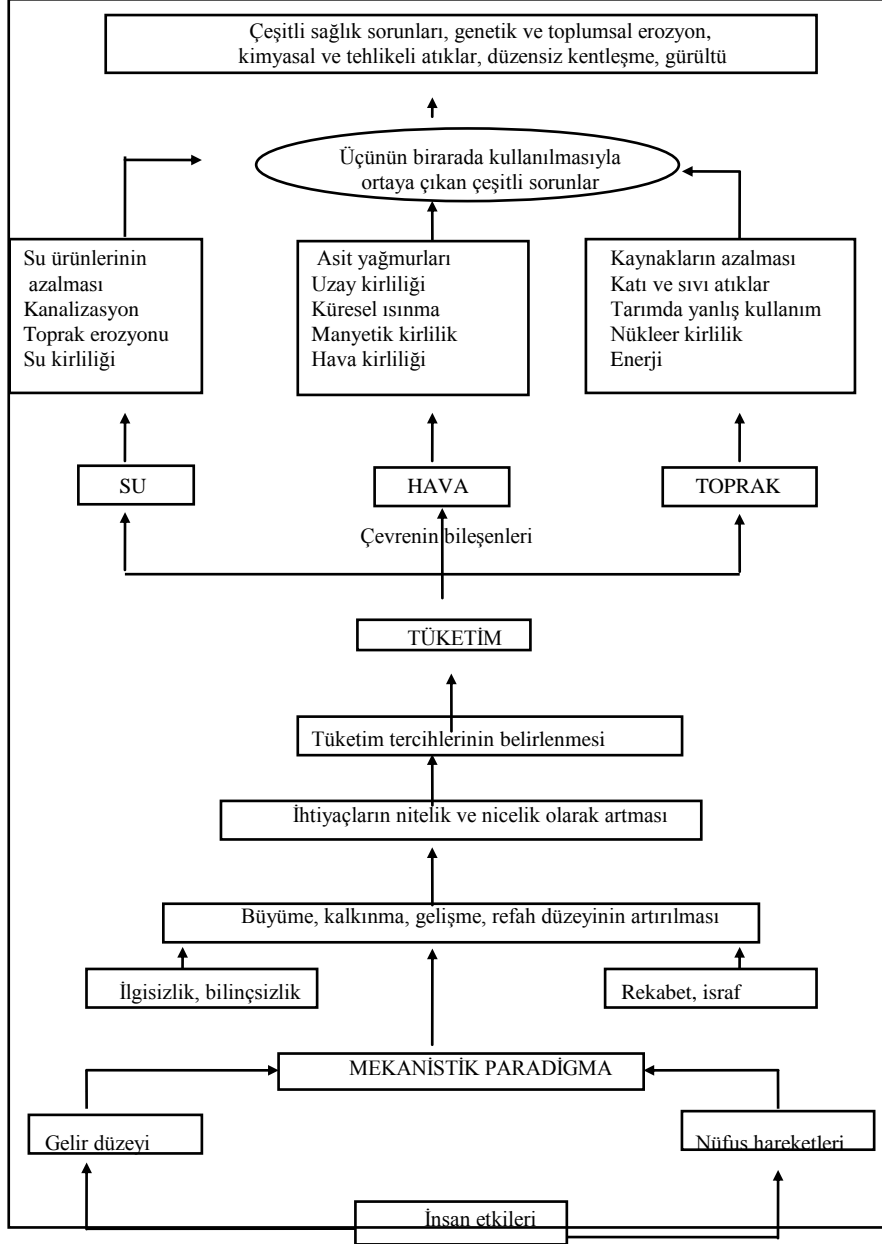
Ancak günümüzde nüfusun, endüstriyel gelişmelerin dünya genelinde hızla yayılması, tüketimin boyutlarının nitelik ve nicelik olarak artması kaynakların sürdürülebilir kullanımını imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle; gelecekte dünya nüfusunun ve tüketimin şimdiki boyutlarından çok daha fazla artacağı gerçeği tüm dünya tarafından kabul edilmesine rağmen, dünyanın geleceği konusunda ciddi boyutlarda çalışmalara ve yönelimlere gidilmemektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerin tüketim normlarının ve miktarlarının dünyanın kirlenmesindeki ağırlıklı etkisi gözönüne alındığında yeni yaklaşımların benimsenmesi ve acilen uygulamaya geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle; insanların istekleri yerine gerçek ihtiyaçlarını dikkate alan ve tüketimin sınırlanmasını öngören yetinme seviyesi yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına göre daha rasyonel ve gerçekçi olmaktadır. Dünyanın geleceği için birşeyler yapmak gerekiyorsa bu; bugünümüzden taviz vererek, geleceğe yatırım yapmamızla mümkün olacaktır.

Ancak, günümüzde dünya nüfusunun ve tüketimin giderek artmasına karşılık, doğal kaynaklar tersine bir ivme ile daha hızlı bir biçimde azalmaktadır. Kaynakların sürdürülebilir kullanımı ancak, üretime girdi olarak verilen kaynak miktarı kadar bir kaynağın anında yenilenmesi ile mümkündür. Halbuki, doğal kaynakların anında yenilenmesi imkânsızdır. Çünkü, kullandığımız kaynakların büyük bir kısmı milyonlarca yıllık bir zaman içinde oluşmuştur. En çabuk biçimde yenilenmesi mümkün olan ağaçların yetişebilmesi için bile onlarca yıl gereklidir. Bu açıdan olaya rasyonel olarak yaklaştığımızda, kaynakların sürdürülebilir kullanımının mümkün olmadığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle çevrenin geleceği için sürdürülebilir kalkınma kavramı yerine; insanların gerçek ihtiyaçlarını minimum düzeyde karşılanmasını, israf ve aşırı kullanımdan kaçınılmasını öngören yeni bir rotanın çizilmesi gereklidir. Çizilecek bu yeni rota; kaynakların, istekler yerine gerçek ihtiyaçlar için minimum düzeyde kullanılmasını öngören **YETİNME SEVİYESİ** olmalıdır. İnsanların ve doğanın geleceğinin sürdürülmesi, tüketim seviyelerinin düşürülmesine ve en azı ile yetinilmesi ile mümkündür.

Tüm bu açıklamalarımızın ışığında bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

1. Öncelikle yaşadığımız çevre sorunları, tüm canlıların hayatını sürdürmelerine imkân veren üç temel maddenin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar; su, hava ve topraktır.
2. Çevrenin tahrip edilmesi ve kirlenmesi ile ortaya çıkan ve günümüzde oldukça yoğun bir biçimde yaşadığımız çevre sorunları; aslında bir neden değil, tüketimin doğal bir sonucudur.

ŞEKİL -1: Çevre Etkileşim İçinde Sorunlar İle Faktörler Arasındaki Bağlantılar

Çevre sorunları; sonsuz olarak algıladığımız suyun, havanın ve toprağın kirlenmesi; erozyon, ormanların tahribi, egzoz ve baca gazları, kimyasal ilaçlar, katı ve sıvı atıklar, petrole ve kömüre dayalı yakıtların kullanılması v.b. gibi çeşitli faktörlerin etkisi ile oluşmaktadır. Ancak, tüm bu faktörler tüketim nedeniyle kullanılmakta ve bu nedenle tüketim çevrenin kirlenmesine doğrudan etki etmektedir. Çevrenin kirletilmesi ve tahrip edilmesinde etkili olan faktörleri yönlendirerek onları asıl kirletici ve tahrip edici faktör olmaya iten etken ise, tüketimdir. Tüketimi yönlendiren ise; sınırları kesin ve net bir biçimde belli olmayan büyüme, gelişme, kalkınma v.b. gibi kavramlarla desteklenen ve sürekli olarak yönlendiren **MODERNLEŞME** kavramı olmaktadır.

3. 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya gündemine giren çevreci örgütlerin işlevleri asıl amaçlarından sapma göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yoğunlaşan çevreci örgütler; çevre sorunlarının kaynağının üzerine gitmek yerine, sonuçlar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Örgütlerin öncelikli çalışma konuları arasında; Üçüncü Dünya ülkelerindeki nüfus artış hızının azaltılması, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde aşırı kaynak kullanımından kaynaklanan çevresel bozulmalara (Caretta-Caretta'lar, dikkuyruklar, balinalar, çeşitli bitki türlerinin azalması veya yokolması gibi) dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu bozulmaların asıl etkenleri olan; gelişmiş ülkelerdeki kirletici faktörleri engelleyici bir çaba görülememektedir. Sözgelimi; şimdiye kadar kaç tane nükleer santral ve kimyasal tesis kapatılabildi? Tüketim düzeylerini ne kadar aşağı çekebildiler? Kaç gelişmiş ülkenin nükleer ve tehlikeli atıklarını az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ihraç etmelerine engel oldular? Dünyadaki açlık ve yoksulluk çeken toplumlar için neler yaptılar?

Tüm bu sorular bizi bir tek noktaya götürüyor. **Kapitalist sistem kendi içinde oluşturduğu çevreci örgütler ile iki amacı birlikte gerçekleştirmektedir:**

a- Sistemin işleyişi ile ortaya çıkan ortam bozulmalarını yine kendi içinde oluşturduğu bir şikayet mekanizmasıyla, bozul-

maların nedeninin kişilere indirgenmesi sağlanmaktadır. Böylece; “sistem ortamı bozmamakta, asıl ortamı bozanlar kullanıcılarıdır” demeye getirerek, sorunların kaynağını kullanıcılar olarak göstererek, sistemin işleyişi tüketi sürdüğü sürece garanti altına almakta ve sistemin işleyişi esnasında ortaya çıkan asıl sorunlar gözardı edilebilmektedir.

b- Çevreci örgütler hedef saptırma aracı olarak kullanılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki kirletici faktörler yerine, bu faktörlerin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki sonuçlarına dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Sözgelimi; Amazonlar`daki yağmur ormanlarının azalma nedeni; ormanların gelişmiş ülkelerin hammadde ihtiyacı olarak kesilmesinden kaynaklanmaktadır. Yine, Afrika`daki yoksulluk ve açlığın nedeni; Afrikalılar`ın beceriksizliğinden değil, Afrika`nın 500 yıldır Avrupalılar tarafından sömürülmesi ve kaynaklarının Avrupa`ya aktarılmasıdır. Afrikalı insanlar yüzyıllarca kapitalizmin işleyişinde köle olarak kullanıldı, doğal kaynakları ve diğer servetleri aktarıldı. Tüm bu aktarımlar esnasında yüzbinlerce insan Avrupalılar tarafından öldürüldü. Bu nedenle Avrupa`daki servet birikiminin temelinde, az gelişmiş ülkelerin doğal ve insan kaynaklarının sömürge düzen içinde aktarılmış birikimleri bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalarımız açıkça göstermektedir ki; günümüzün çevreci örgütleri sorunların temelini yani, kapitalizmin kuruluşu ve işleyişinden kaynaklanan sorunlara inmekte, kapitalizmin dünyanın diğer bölgelerinde yaptığı tahribatların sonucunu asıl sorun olarak göstermektedirler.

4. Çevredeki bozulmada etkin faktör; Üçüncü Dünya ülkelerindeki nüfus artış hızı değil, gelişmiş ülkelerdeki endüstri tesislerinin üretim, iletim ve tüketim esnasında ortaya çıkan atıklarıdır. Kuşkusuz nüfusun etkisi kaçınılmazdır. Ancak, Üçüncü Dünya ülkeleri de, gelişmiş ülkelerin sahip olduğu niteliklere (teknoloji, bilim ve ekonomik düzey) ve refah düzeyine ulaşmış olsalardı, o zaman dünyanın ilk ve öncelikli probleminin nüfus artışının durdurulması olduğu söylenebilirdi. Zaten gelişmiş ülkeler teknolojileri ve parasal kaynakları kontrol altında tuttuklarından, az gelişmiş veya gelişmekte ülkeler onla-

ra bağımlı kılınmakta; bir bakıma **ekonomide bağımlılık** sözkonusu olmaktadır.

5. Çevrenin korunmasında asıl eksen insan olmalı ve insanın hayat kalitesinin yükseltilmesi amaç edinilmelidir. Bu anlamda diğer canlı ve cansız varlıklar insanlar için vardır. İnsanın hayat kalitesinin korunmasına yönelik çabalar bizleri, sonunda insanın tamamlayıcısı doğanın korunmasına götürecektir. Sözelimi; temiz su kaynaklarının temin edilmesi, hava kirliliğinin önlenmesi, toprağın besin kalitesinin korunması, denizlerin ve göllerin kanalizasyonlarla kirlenmesinin önlenmesi; hem insanlar, hem de diğer canlılar için fayda sağlayacaktır.

6. Kaynakların sürdürülebilir kullanımı günümüz şartlarında imkânsız görünmektedir. Bir yandan üretime bağlı olarak tüketim daha fazla artarken kaynakların sürdürülebilir kullanımı imkânsızdır. Sürdürülebilir kullanım en az düzeyde; ancak üretime giren kaynağın toplamı kadar miktarın yenilenmesi ile mümkündür. Çıkarılan petrolün yenilenmesi milyonlarca yıllık bir zamanı gerektirir. Kesilen ormanların yetiştirilmesi onlarca yıllık bir zaman almaktadır. Kısacası; üretime giren kaynağın toplamı kadar yenilenme anında mümkün olamayacağına göre, sürdürülebilir kullanım hiçbir zaman geçerli ve uygulanabilir bir kavram değildir. O halde, **sürdürülebilir kullanım gibi afakî bir kavram yerine; mantıkî örgüsü daha iyi olan yetinme seviyesi benimsenmelidir.**

7. İnsanlar ve gelecek için iki seçenek vardır. Bunlar; bugününü düşünerek, geleceğinden taviz vermek veya; geleceğini düşünerek bugünden taviz vermek.

Bunlardan birincisi yani; geleceğinden taviz verme seçeneği günümüzde uygulanmaktadır. Dünyanın sonunun nasıl olacağı, gelecekte nasıl sorunlar yaşanacağı, kaynakların tükenmesi, türlerin yok olması ve hayat kaynaklarının temin edilmesi konusunda yaşanabilecek sorunların neler olacağı konuları gözardı edilmekte ve sadece günlük yaşam sürdürülmeye çalışılmaktadır.

İkinci seçenek; isteklerimizden tavizler vererek, gelecekte yaşamayı mümkün kılacak kaynakların şimdiden temin edilmesini düşünmeyi ve neler yapılacağını şimdiden gözönüne almayı gerektirir. Sözgelimi; gelecekte sağlıklı su temini için su kaynaklarının korunması, atıkların arıtılması gibi işlemlerin şimdiden yapılması gelecek için yatırımdır.

8. Enerji kullanımında, yenilenebilen kaynaklara şimdiden yönelmek gereklidir. Günümüzde kullanılan enerji kaynaklarının; çevre kirlenmesine yolaçması, ömürlerinin sınırlı ve çoğunun tükenme noktasında olması; ayrıca, yenilenme imkânlarının olmaması gelecek için enerji arayışlarını gündeme getirmektedir. Bu nedenle yenilenme imkânı bulunan; Güneş, rüzgar, hidroenerji, biomas ve biokütle enerjisi kaynaklarının daha yaygın olarak kullanım alanına vakit geçirilmeden sokulması gereklidir.

9. Çevresel etkilerin (hava kirliliği, su ve toprak kirlenmesi, gürültü, katı ve sıvı atıklar vb. gibi) **birtakım arıtma ve değerlendirme yöntemleriyle ortadan kaldırılması mümkündür.** Diğer yandan; arıtma ve değerlendirme teknolojilerinin oldukça pahalı olması, uygulamayı zora sokmaktadır. Ancak, hiçbir yatırım geleceğin kurtarılmasından daha pahalı değildir. Önce kirletip, sonra bu kirlenmeyi ortadan kaldırmaya çalışmak, kirlenmeyi kaynağında yoketmekten daha pahalı olacaktır. Bu nedenle, arıtma ve değerlendirmenin tüm toplumlarda ve Türkiye’de zorunlu tutulması gereklidir. Böylece; kirlenme kaynağında bertaraf edilebilir.

10. Çevreden tüm insanlar ortaklaşa sorumludur. Buradaki sorumluluk iki yönlü işlemelidir: Bireyin sorumluluğu ve küresel sorumluluk anlayışı.

a- Bireyin sorumluluğu: Birey çevrenin korunması ile sağlanacak yararın, geleceğin korunması ile yine kendisine ve diğer canlıların yararına olacağını bilmelidir.

b- Küresel sorumluluk: İçinde diğer canlı ve cansız varlıklarla birlikte yaşadığımız dünya tektir. Kirletip kaçabileceğimiz, aynı iklim özelliklerine sahip başka bir gezegen veya yıldız sistemini henüz keşfedilememiştir. Bu nedenle, öncelikle üzerinde yaşadığımız dünyaya sahip çıkmamız gereklidir. Dünya bir bütündür, bir tarafındaki rahatsızlık eninde sonunda tüm insanları ve canlıları etkileyecektir.

11. Kirlenme ve tahribatın önlenmesi için mutlaka tüketimin sınırlanması gereklidir. Hayati ihtiyaçlar ile lüks istekler birbirinden ayrılmalı ve YETİNME SEVİYESİ'ne gelinmelidir.

12. Parasal kaynaklar insanın hayat kalitesinin yükseltilmesi yönünde kullanılmalıdır. Sözelimi; dünyada neredeyse tüm bir evreni yokedecek kadar silah üretilmiştir. Üstelik çoğu da kullanılmadan atılmakta ve böylece boşu boşuna kaynak harcanmaktadır. Dünyada silahlanma için bir yılda ayrılan paranın sadece bir günlük tutarı, açlık çeken tüm ülkelerin sorunlarını kökünden giderecek boyuttadır. O halde silahlanmanın gerekçesi olan güvensizliğin ortadan kaldırılmasına çalışılmalıdır. Kendini güven içinde hissetmeye çalışan toplumlar sürekli olarak silahlanmaktadırlar. O halde silahsızlanmanın çaresi, güven ortamını temin etmektir. Belki de bir tür **silahsızlanma taahhüdü** ilkesi benimsenmelidir. Tıpkı, ozonun delinmesi karşısında CFC kullanımının önce sınırlanması, sonra da yasaklanması konusunda dünya ülkelerinin işbirliğine yanaşmaları gibi...

İnsanı birbirinin kurdu (Homo homini lupus) olarak gören kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada, güven ortamını sağlamak oldukça zordur. Bu nedenle insanları tüketim çılgınlığına sürükleyen ve hem çevre sorunlarına, hem ekonomik sorunlara, hem de sosyo-politik sorunlara yolaçan kapitalizmin yeniden gözden geçirilmesi zorunludur.

Kapitalist sistem doğadan aldığı kaynakların yerini ikame etmek yerine, sistemin istenmeyen dışsallıklarını kirlenme ve tahribat olarak doğaya verdiği için dünyaya ve uygarlığı götürme adına ellerindeki tüm servetleri yüzyıllar boyunca Batı'ya aktararak bağımlı kıldığı üçüncü dünyanın insanlarına borçludur. Bu nedenle çevresel sorunları

yorumlarken; sorunun kaynağını tüketmek zorunda olan insanlarda değil, onları tüketmeye zorlayan kapitalist sistemde aramak gerekir. Buna bağlı olarak; endüstriyel toplumların global politikaların belirlenmesindeki belirleyiciliği de gözönüne alındığında, aslında dünyadaki tüm dışsallıkların ve sorunların kaynağının kapitalist düzen olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin savaşların çıkması en çok sanayi toplumların silah üreten şirketlerine yaramaktadır. Salgın hastalıklar ve çeşitli sağlık sorunları da yine, bu ülkelerin ilaç firmalarına yaramaktadır. Ama, ilaç hammaddesinin temel kaynakları da üçüncü dünyadaki tropik ormanlardır.

Sonuçta; kapitalist sistemin sınırsız tüketim anlayışı, önümüzdeki yüzyılın bir ekolojik bunalım yüzyılı olmasına neden olacaktır. Bu bunalım aşılabilir düzeyde bir bunalım değildir. Aksine, bir kısır döngüdür.

KAYNAKÇA

BALCI, Ersin. **İlerlemenin Öteki Yüzü**, Ağaç Yayınları, Alternatif Üniversite Serisi:6, 1992, İstanbul.

GÖKDAYI, İsmail. “Çevre Sorunlarının Geleceği ve Sorunların Çözümünde İzlenebilecek Dünya ve Türkiye Ölçekli Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aralık 1995, Isparta.

HARRISON, Paul. **3.Dünyanın Batılılaştırılması**, Çev: Cevdet CERİT, 2.baskı, Pınar Yayınları, 1991, İstanbul.

RIFKIN, Jeremy-**HOWARD** Ted. **Entropi Dünyaya Yeni Bir Bakış**, Çev:Hakan OKYAY, Ağaç Yayınları, 1992, İstanbul.

SADIKLAR, Cafer Tayyar. **İkibinli Yıllar, Dünya ve Türkiye**, Kültür Bakanlığı Yayın no: 1720, İkibinli Yıllar Dizisi no: 1, 1995, Ankara.

ŞEHSUVAROĞLU, Lütfi. “Newtoncu Medeniyetin Kendini

Tatmin Alanı: Çevre”, **Yeni Türkiye Dergisi-Çevre Özel Sayısı**, Temmuz-Ağustos 1995, Ankara.

TÜRKÖZ, İ.Orhan. “Çevreyi Kim Kirletiyor?”, **Standart Dergisi-Çevre Özel Sayısı**, Mayıs 1995, Ankara.

(TÜSES) KULELİ, Ömer-**SONAT** Arslan. **Türkiye’de Çevre**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi: 13, 1995, İstanbul.

WALTERS, J.Donald. **Modern Düşüncenin Krizi Anlamsızlık Sorununa Çözümler**, Çev: Şahabettin YALÇIN, İnsan Yayınları, 1995, İstanbul.